

TAŞLICALI YAHYA BEY'İN HAMMÂMİYELERİ

Dr. İ. Güven KAYA*

ÖZET

Hamamların, Türk toplumunun hayatında özel bir yeri ve önemi vardır. Kapalı bir toplum olan Osmanlı toplumunda hamamlar, bir bakıma tanıdıkları, eş ve dostları; biri birilerini uzun zamandır görememiş kişileri zaman zaman bir araya getirmek gibi sosyal bir işlevi de yerine getirirdi. Bu bakımdan, burada yalnızca yıkanılmaz, gergin ve yorgun vücutların dinlendirilmesi yanında türlü eğlenceler de düzenlenirdi.

Bu özelliklerinin yanında pek çok süpekülasyonlara ve renkli dedikodulara da sahne olan bu ilginç mekanın macerası, her yanıyla şairler kadar, okuyucuların da ilgisini çekmiştir. Doğal olarak yalnızca erkeklerin macerasının yer aldığı erkek hamamlarında yapılan eğlencelerin kimi zamanlarda aşırılığa kaçması, günlerce süren dedikoduları, hatta bu dedikoduların sonucu hamamların, bir emirle bir gecede yıktırılması, ilgi çekici önemli olaylardı.

Hammâmiyeler, bu özellikleri itibariyle bir bakıma hezliyyât türü şiirlerden sayılmıştır. Deli Birader Gazâlî (XVI), Cafer Çelebi (XVI), Bursali Nihâlf Cafer Çelebi (XVI), Vücûdî (XVI), Pirizrenli Bahârî (XVI), Yenişehirli Belîğ Mehmed Emin (XVIII) ve Nedîm (XVIII) gibi hezliyyât ve latifeyi seven şairlerin, bu türe ilgi göstermelerinin nedeni bir bakıma, böyle açıklanabilir. Ancak Fuzûlî (XVI) ve Nâbî (XVII) gibi ağır başlı şairlerin de bu türe ilgi göstermeleri, kuşkusuz bu tür şiirlerin halk arasında ilgiyle karşılanmasının bir göstergesidir.

Hammamiyeler, üslup ve içerik olarak didaktik söyleyişten uzak, lirik yanı ağır basan şiirlerdir. Hangi nazım türü kullanılırsa kullanılsın, hepsinde de ortak bir hiyerarşik sıralama vardır. Bu sıralamada şairden değişmekle birlikte şiirlerin içerikleri değişmezdi.

XVI. yüzyılın büyük şairlerinden olan Taşlıcalı-Dükaginâ Yahya Bey, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim dönemlerinde büyük ün yapmış bir şairdir. Bir Divanı ve bir

* Kocaeli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

de Hamsesi, günümüze kadar gelen iki büyük eseridir. Divan'ında, gazel tarzında yazdığı 5 beyitlik bir hammamiyesi, Hamses'inde ise, Kitâb-ı Usûl'ünde 21 beyitlik, öteki 15 beyitlik hikaye tarzında yazdığı iki hammamiyesi vardır. Biz bu çalışmamızda bu örnekleri ele almağa çalıştık.

ABSTRACT

Turkish Baths have a particular and important place in the life of Turkish society. Turkish Baths in the Ottoman society, which was a reserved society, also had a social function as bringing together acquaintances, friends and the ones who hadn't seen each other for a long time. In this respect, in the baths people not only had baths and relaxed their nervous and tired bodies, but also several entertainments were arranged.

Along with these features, the adventure of this interesting place which experienced several speculations and colorful gossips got attention of not only the poets but also the readers. Naturally, the excessive entertainment in men's bath and, the gossips about them, even the destruction of the baths with an order within a night were the interesting and important events.

Hammâmiyes were seen as hezliyyat-type poems for these characteristics. The reason why the poets who liked hezliyyat and joke such as Deli Birâder Gazâlî (XVI), Câfer Çelebi (XVI), Bursalı Nihâlî Câfer Çelebi (XVI),

Vücûdî (XVI), Prizrenli Bahârî (XVI), Yenişehirli Belîğ Mehmed Emin (XVIII) and Nedîm (XVIII) showed interest in this type can in a way be explained in this way. However, some dignified poets interest in this type, such as Fuzûlî (XVI) and Nâbî (XVII) undoubtedly caused people's interests for these kinds of poems to increase.

Hammâmiyes are poems that are not didactic in terms of style and content; they are mostly lyric poems. Whichever nazım (poem) type is used, all have a common hierarchical classification. In this classification, poets changed, but the contents of the poems didn't change.

Dükaginzâde Yahya Bey from Taşlıca, one of the greatest poets of XVI th century, was a very famous poet during the reign of Yavuz Sultan Selim, Süleyman the Magnificent and Selim II. Divan and Hamses are the two great Works of him that are still known today. In the Divan, he has a 5 couplet hammâmiye written in the form of gazel (lyric poem); in the Hamses, he has two hammâmiyes; a 21 couplet hammâmiye in the "Kitâb-ı Usûl" and a 15 couplet hammâmiye written in the form of a story. Here in our study, we've tried to examine these examples.

Hamamların, Türk toplumunun hayatında özel bir yeri ve önemi vardır. Kapalı bir toplum olan Osmanlı toplumunda hamamlar, bir bakıma tanıdıkları, eş ve dostları; biri birilerini uzun zamandır görememiş kişileri zaman zaman bir araya getirmek gibi sosyal bir işlevi de yerine getirirdi. Bu bakımdan, burada yalnızca yıkanılmaz, gergin ve yorgun vücutların dinlendirilmesi yanında türlü eğlenceler de düzenlenirdi.

Biri birini tanıyan insanları aynı mekanda toplamak gibi sosyal bir işlevi yerine getiren hamamların mimarisine de önem verilmiştir: Mekanlar elden geldiğince geniş, aydınlık ve ferah tutulmuş, ilk planda göbekteşi adı verilen geniş ve merkezi bir dinlenme alanı düşünülmüş, sonra topluca eğlencelerin de tertiplendiği bir mekan haline getirilmiştir. Başta tüm yıkanma odalarına açılan merkezi bir yer olan göbek taşı olmak üzere yıkanma odaları, duvarlar ve odalardaki kurnalar tümüyle rengarenk çinilerle kaplanırdı. Dışarda ise soyunma odalarına açılan ve yine renkli çinilerle kaplı, fiskiyeli havuzlarıyla geniş bir mekan bulunurdu.

Önemli toplumsal işlevi olan pek çok mimari objeler gibi (camiler, çeşmeler, türbeler, köprüler, saraylar, köşkler, v.b.) hamamların da edebiyata girmesi kaçınılmaz olmuştur. Çünkü, mimari özelliklerinin yanında pek çok süpekülasyonlara ve renkli dedikodulara da sahne olan bu ilginç mekanın macerası, her yanıyla şairler kadar, okuyucuların da ilgisini çekmiştir. Doğal olarak yalnızca erkeklerin macerasının yer aldığı erkek hamamlarında yapılan eğlencelerin kimi zamanlarda aşırılığa kaçması, günlerce süren dedikoduları, hatta bu dedikoduların sonucu hamamların, bir emirle bir gecede yıktırılması, ilgi çekici önemli olaylardı.

Hammâmiyeler, bu özellikleri itibariyle bir bakıma hezliyyât türü şiirlerden sayılmıştır. Deli Birader Gazâlî (XVI), Cafer Çelebi (XVI), Bursali Nihâlî Cafer Çelebi (XVI), Vücûdî (XVI), Pirizrenli Bahârî (XVI), Yenişehirli Belîğ Mehmed Emin (XVIII) ve Nedîm (XVIII) gibi hezliyyât ve latifeyi seven şairlerin, bu türe ilgi göstermelerinin nedeni bir bakıma, böyle açıklanabilir. Ancak Fuzûlî (XVI) ve Nâbî (XVII) gibi ağır başlı şairlerin de bu türe ilgi göstermeleri, kuşkusuz bu tür şiirlerin halk arasında ilgiyle karşılanmasının bir göstergesidir.¹

Halk arasında böylesine ilgi gören bir şiir türünün, daha fazla örneklerinin olduğu muhakkaktır. Edebiyatımızda kaleme alınmış bütün hammâmiyelerin tesbitinin zaman içindeki titiz çalışmalarla ortaya çıkacağından ve bunların da bir makalenin boyutlarını aşacağından eminiz. Buradaki amacımız, tesbit edebildiklerimiz üzerinde yapacağımız ortak bir çalışma ile bu şiirlerin bu kadar ilgi görmesini açıklayabilmektir.

¹ Levend, Ağâh Sırrı; Türk Edebiyatı Tarihi, (Ankara: TDK. 1988) S.165

Hammâmiyelerde dikkatimizi çeken en belli başlı şekil özelliği tek bir nazım biçimi yerine bir kaç değişik nazım biçimi kullanılmış olmasıdır. Tesbit ettiklerimiz arasında Cafer Çelebi, Vücûdî ve Yenişehirli Belîğ Mehmet Emin, mesnevi tarzını kullanmalarına karşılık, Gazâlî, Bursalı Nihâlî Cafer Çelebi Nâbî (her iki hammâmiyesinde de) kıt'a, Fuzûlî, Pirizrenli Bahârî ve Nâbî ise gazel tarzını tercih etmişler, sadece Nedîm kaside şeklinde yazmıştır. Şiirlere baktığımızda bu şairlerin tercihlerinde herhangi bir somut neden görmek mümkün değildir: Nitekim, bilindiği gibi mesnevi tercihlerinde doğrudan doğruya bir olay örgüsü ön plandadır. Ancak Nihâlî'nin ve Fuzûlî'nin hammâmiyesinde, kısa hatlarıyla da olsa bir olay örgüsü vardır. Nedîm'in, İbrahim Paşa için yazdığı kasidesinin Nesib bölümü de öyledir. Bahârî ve Nâbî'nin hammâmiyeleri âşıkane tarzda yazılmış gazellerdir. Yalnızca Gazâlî'nin hammâmiyesi eleştirel bir özellik taşır.

Hammâmiyeler, üslup ve içerik olarak didaktik söyleyişten uzak, lirik yanı ağır basan şiirlerdir. Hangi nazım türü kullanılırsa kullanılsın, hepsinde de ortak bir hiyerarşik sıralama vardır. Bu sıralamada şairden şaire kimi değişiklikler yapılmış olsa da genellikle şöyledir: 1.Giriş bölümünde hamamın tanıtılması, güzelin hamama gelişi,

2.Hamama gelen güzelin soyunması ve odasına geçmesi,

3.Güzelin yıkanması ve bu olayın hamamdaki çeşitli unsurlarla birlikte anlatılması,

4.Son bölümde ise güzelin giyinip hamamı terk etmesi.

Bu anlatışta eski edebiyatımızın mecaz ve söz sanatlarına yönelik pek çok örneklerini de görmek mümkündür.²

XVI. yüzyılın büyük şairlerinden olan Taşlıcalı-Dükaginzâde Yahya Bey, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim dönemlerinde büyük ün yapmış bir şairdir. Arnavut'ların Dükagin soyundan gelen şair, İstanbul'a devşirme olarak getirilmiş ve Acemioğlanlar kışlasındaki eğitiminden sonra sipahi olarak orduya katılmış, önce Yavuz Sultan Selim, daha sonra da Kanuni dönemlerinde gerek doğu'ya ve gerekse Avrupa'ya yapılan pek çok seferlere iştirak etmiştir.Eskilerin deyimi ile "sâhib-i seyf ü kalem" olup bir elinde kılıçla o savaştan ötekine koşarken, bir eliyle de kalem tutmasını bilmiş, askerlik şöhreti yanında şairliği ile de büyük bir ün yapmış; başta Kanuni olmak üzere dönemin iki büyük sadrazamı İbrahim Paşa ve Rüstem Paşa'nın yakın dostu olmuş, dönemin önemli devlet adamlarından ilgi ve himaye görmüştür. Daha sonra Şehzade Mustafa'nın öldürülmesinde Rüstem Paşa'nın parmağı olduğunu anlayınca onu hicvetmiş ve eski dostunun düşmanlığını kazanmış, malına mülküne el konmuş ve Zvornik'e sürülmüştür. yaşamının son dönemleri

² Kaya, İ.Güven, "Türk Edebiyatında Hammâmiyeler", *Simurg- Şinasi Tekin Özel sayısı*, Ocak 2005 (yayınlanacak)

burada sürgünde geçmiş olan şair, Zvornik'e yakın Loznica'da 1582 yılında 93-94 yıllarında vefat etmiştir.Öldüğünde, Divan'ı ve bir Hamsesi ile çağını da aşan büyük bir şöhrete ulaşmış bulunuyordu.⁴

Yahya Bey'in gerek Divan'ında yer alan gazel tarzında yazdığı hammâmiyesi,⁵ gerekse Kitâb-ı Usûl'ünde⁶ hikâye tarzında yazdığı iki hammâmiyesi, bu klasik kurallara uymaz. Şair, aslında daha farklı bir anlatımla konuları ele almıştır. Toplam beş beyitlik gazel tarzındaki ilk hammâmiyesinde şair, doğrudan doğruya hamamdaki sevgiliye hitabetmektedir: İlk beyitte şair, تنها olmasına karşılık hamamda sevgilisi ile karşılaşamamanın üzüntüsünü yaşar. İkinci beyitte hamam sevgiliyi görünce sanki gönlü hasta bir çılgın aşık gibi tutuşup yanmağa başlamıştır. Üçüncü beyitte hamamın bütün camları sevgilinin güzelliğini kısındıkları için onun yüzüne bakamazlar. Dördüncü beyitte, yeniden sevgiliye yakın olamamanın üzüntüsünü duyan şair, son beyit ise

“Cânumuz çıktı çikalum gidelüm ey Yahyâ
Ol perî olmayıcak odlara yansun hammâm”

diyerek sevgili hamamdan çıktığına göre, burada kendisinin kalmasına gerek olmadığını söyler.

Kitâb-ı Usûl mesnevisindeki iki hikayeye gelince: Mesnevinin, "uzlet" konusunun ele alındığı "Üçüncü Makâm"ında yer alan hikayelerden biri Mevlânâ Celâleddin Rûmî ile ilgili bir hikayedir. Konusu şöyledir: Mevlânâ bir gün gittiği hamada çok kalır ve sıcaktan baygınlık geçirir. Dostları hemen müdahale ederler, alıp evine getirirler. Kendisine gelince de bu olup bitenlerin hikmetini sorarlar. "Bu hammâmın içinde vardır fenâ", diyerek konuya giren Mevlânâ sözünü şöyle sürdürür: İnsan hamama girince tanıdıkları, eş ve dostları dışarda kalır. Hamam insanı ecel gibi soyar ve harareti ise "sülûk ehlinin münâcaâtını" artırır. Bu halvetde "tâc ü kabâ" giyilmez. Kişiden "libâs-ı riâyset" gider ve dünya ile bütün bağları kesilir. Olan biten herşeyden uzaklaşır ki bundan daha iyi bir ibadet yeri olmaz. İnsanın üstünde bir fûta elinde ise bir bakır tasdan başka bir şey yoktur; onlar da kendinin değildir. Böylece hararet insanın vücudunu iyice kaplar, dünyaya bağlanma fikri de kendiliğinden oradan kalkar. Bu, insan için ibret alınacak bir şeydir. Her zaman uzlete yakın olanlar, Tanrı'ya da yakın olur. Nerede teccelli varsa, orada ona yakın olmak gerekir.

⁴ İslam Ansiklopedisi, "Yahya Bey" maddesi, Haz. Mehmet Çavuşoğlu, C. 13, S.343-347

⁵ Yahya Bey; Divan, Tenkidli basım, Haz Dr. Mehmet Çavuşoğlu, (İstanbul, 1977)

⁶ Yahya Bey, Kitâb-ı Usûl, Millet Kütüphanesi, Ali Emirî, manzum, No 986/4

Kitâb-ı Usûl'deki ikinci hikaye ise yiğitliğin ve bahadırılığın konu olarak ele alındığı "Sekizinci Makâm"da yer alan hikayelerden biridir. Hikayenin konusu ise şöyledir: Yiğitliğini sınamak isteyen birisi yatsıdan sonra, eline mum almadan hamama gider. Sözkonusu hamam, o civarda cin taifesinin mekanı olarak şöhret yapmıştır. Tam yıkanırken birden büyük bir gürültü ile irklir, korkmağa başlar. Ancak korkudan ne sesini çıkarabilir ne de kaçabilir. Bütün gücü, takati kesilir. Gürültü gitgide yaklaşırken o da kurna dibine siner ve bekler. Gürültüyü çıkaran şey gelir ve kurnanın başında durur, sinmiş olan adamın başından aşağı su dökmeğe başlar. Gözünü yumup kurnanın dibine iyici sinen adam kendinden geçerek sabaha kadar böylece kalır. Sabahleyin bir dostu onu bu vaziyette bulunca şaşırır ve nedenini sorar. Ancak gözünü açınca, adamın yanında önünde torba bulunan bir eşek görünce şaşırır. Mesele anlaşılmıştır: Soğuktan hastalanmış olan eşeği, birisi hamamın içine salmış. Sıcaktan bunalıp susayan hayvan da su sesinin geldiği yöne doğru gitmiş ve kurnanın içine torbasını batırıp çıkarmağa başlamış. Sudan başını kaldırdıkça torbadan sızan sular da adamın üstüne dökülüp durmuş.

METİNLER

GAZEL

"Ey perî bir ben idüm bir dahi sen bir hammâm
Veh ki halvetde saña idemedüm feth-i kelâm

Tutuşup cismi yanar 'âşık-ı dil-haste gibi
Gördi hammâm seni çünkü işi oldu tamâm

Bu nice cism-i latîf olur eyâ şems-i cihân
Kıskanur kendü gözinden bakamaz cismüñe câm

Garazum su gibi ayaguña yüz sürmek idi
Âh kim olmaz imiş 'âşık olana ikdâm

Cânumuz çıkdı çikalum gidelüm ey Yahyâ
Ol perî olmayıcak odlara yansun hammâm"⁷

⁷ Yahya Bey, Divan, s. 442)

Prof. Dr. Şinasi Tekin Özel Sayısı

HİKÂYET

Kaçan girse hammâma Monlâ-yı Rûm
Safâlar sürerdi o kân-ı 'ulûm

Meger bir gün ol 'âlemün devleti
Çog eğlendi hammâm içinde katı

Teni derledi ebr-i rahmet gibi
Talazlandı deryâ-yı hikmet gibi

Duhûl itdi cân gibi bir halvete
Münâcâtın arturdu ol Hazrete

Ahibbâ evine alup gitdiler
Bunun hikmetini su'âl itdiler

Didi anlara ol ser-i evliyâ
Bu hammâmın içinde vardur fenâ

Kalur taşrada hem-demün mahremün
Fenâsı ziyâde olur âdemün

Ecel gibi hammâm-ı hayret-nümâ
Soyar halkı 'uryân ider dâ'imâ

Sülûk ehline bir harâret gelür
Bu efkârla vecd ü harâret gelür

Geyilmez bu halvetde tâc ü kabâ
Berâber olur bunda şâh u gedâ

Makâm-ı fenâ oldu bu câmekân
Kıyâmet gününden olupdur nişân

Kişiden libâs-ı riyâset gider
Bu esbâb-ı 'örf ü izâfet gider

Olur cümle-i mâ-melekden berî
Bunun gibi olmaz 'ibâdet yeri

Kalur bir fûta bir bakır tâs ile
O dahi ilündür getürmez bile

Harâret vücûdında eyler mekân
Olur mâni-i fikr-i kayd-ı cihân

Bu âyîne-i 'ibrete nâzır ol
Erenler gibi vaktüne hâzır ol

Serâ-perde-i 'uzlete ol yakîn
Nazargâh-ı Hak oldu 'uzlet-nişîn

Ne yirden ki ola tecellî sana
Yakın ol karîn ol mekîn ol ana

Meşâyih o hammâma olur misâl
Yunur pâk olur varsa ehl-i dalâl

Hüner budur ey pehlevân-ı cihân
'Ayıblu işi terk idesün hemân

Nigehbân ola 'ayn-ı tâ'at sana
'İbâdet seni ide şâh-ı bekâ"⁸

HİKÂYET

Bahâdırlığın eyleyüp imtihân
Biri 'azm-i hammâm ider nâgehân

Varur yatsıdan sonra mûmsuz girür
Vücûdına haylice zahmet virür

O hammâm dillerde mezkûr idi
İçi cin yatagıyla meşhûr idi

Açup kurnasını yunurken meger
Hemân bir taraftan gürüldi çıkar

⁸ Yahya Bey, Kitâb-ı Usûl, Yk. 109a

Prof. Dr. Şinasi Tekin Özel Sayısı

Ayağınun altında ditrer zemîn
Kararur gelür ana togrı hemîn

Ne söyler ne kaçar ne tâkat kalur
Hemân kendüsinden gider kat kalur

Gelür hâtırına ziyâde melâl
Turur kurna dibinde sâye-misâl

Gürüldi iden anı çün kim tuyar
Gelür başına tâs ile su koyar

Yumar gözlerini çeker ıztırâb
Sabâha dek eyler bu resme 'azâb

Sabâhın görür anı bir âşinâ
Ne oldun ne vardur çığırur ana

Gözini açar görür ol nâbekâr
Öninde turur torbalu bir hımâr

Sovukdan meğer hasta olmuş o har
Biri anı hammâm içine koyar

Harâret gelür derd-mende susar
Suya gâh olur torbasını basar

Sudan kaldurur başını yukaru
Akarmış bu miskinın üstine su

Sefhün gelür başına çok belâ
Mahaldür sezâdur revâdur ana"⁹

⁹ Yahya Bey, age. Yk.117a